

СІВЕРЯНСЬКІ ЛЕГЕНДИ

Юрій Шевченко

ПОЗИКА В УПИРЯ, АБО ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ЕПІЗОД КАР'ЄРИ ІВАНА МАЗЕПИ

Відомий український історик і етнограф М. Маркевич навів у одній з своїх численних праць цікавий переказ, записаний у Чернігові. Йшлося про позика в 10 тисяч золотих, яку майбутній гетьман І. Мазепа взяв у людини, котру сучасники вважали упирем, оборотнем, чаклуном.¹ Популярність цієї легенди засвідчує і публікація на сторінках «Черніговських губернських ведомостей».² «Героєм» переказу був чернігівський можновладець другої половини XVII ст. Василь Дуїні-Борковський — постать непересічна у багатьох відношеннях.³ Почати слід хоча б з того, що свій родовід Дуїні-Борковські вели від датської королівської династії доби раннього середньовіччя. Згодом примхлива доля закинула одного з представників цієї аристократичної фамілії у Польщу. На початку XVII ст. Гаспар Дуїні-Борковський з'являється на Чернігово-Сіверщині. 1636 р. він одержує від короля Владислава IV чималний маєток і осаджує село Борківку, яке і позараз зберігає свою історичну назву. У 1648 р. в одній з кривавих усобиць усю родину Дуїніх-Борковських було винищено, і тільки малого Василя врятував дядько Інокентій (начебто греко-католицький єпископ Чернігівський і Остерський).⁴

Через двадцять років по тому Василь Дуїні-Борковський з'явився на поверхні політичного життя і зробив справді блискавичну кар'єру: вибельський сотник (там-таки у Виблях він одружився з дочкою місцевого священика Василя Шуби), чернігівський сотник, чернігівський полковник (з 1672 р.) і, нарешті, генеральний обозний. Типовий діяч доби Руїни, Василь Дуїні-Борковський у залежності від кон'юнктури змінював свої політичні симпатії та орієнтири, «хитаючись» разом з усім українським суспільством між Польщею, Московією, Туреччиною. На Чернігівщині він набув величезні маєтності, але резиденцію свою звів неподалік від полкового міста — на Бобровиці. Уславився Василь Дуїні-Борковський і своїми щедрими офірами численним храмам. Але найщедріші дарунки від нього одержав Єлецький монастир, який завдяки Василеві Дуїні-Борковському було і відбудовано, і розбудовано.⁵ І водночас, якщо довіряти переказам, ця людина вела друге, утаємничене, потойбічне життя... Колізія карколомна, але, на думку сучасного культуролога А. Макарова, зрозуміла людині Барокко, яка вірила в «існування в душі людини сяйливо світлих і непроглядно чорних зон і куточків».⁶

Пrawdopodobно, Василь Дуїні-Борковський разом з Іваном Мазепою та іншими старшинами брав участь у заколоті супроти гетьмана Івана Самойловича. У всякому разі в архіві чернігівського історика

Олександра Ханенка зберігався лист Івана Мазепи до Василя Дуніна-Борковського з Москви від 11 травня 1686 р., в якому Мазена сповіщає, що «доловів цесарівні Софії про Самоїловича».⁷ Згодом він передав Василю Дуніну-Борковському царський дарунок — кунтуш і жупан «на соболях» та 20 гривень срібла.

Доля Івана Самоїловича була вирішена, і на козацьку раду, яка мала обрати нового гетьмана, прибув представник російського уряду князь Василь Голіцин. Напевне, цей фаворит царівни Софії відчував потребу у грошах, бо, як подейкували, звернувся за позикою саме до Василя Дуніна-Борковського. Генеральний обозний відмовив російському можновладцю (не спокусив його і натяк на гетьманську булаву), але пішов назустріч колезі — Івану Мазепі. Кругленькою сумою у 10 тисяч золотих Іванові Мазепі довелось щедро винагородити Василя Голіцина за підтримку його кандидатури на виборах гетьмана. Свій борг Василю Дуніну-Борковському він невдовзі повернув «з процентами» у вигляді численних маєтностей.

Але ця доволі пікантна історія мала й несподіване, так би мовити, образотворче продовження. 1702 р. Василь Дунін-Борковський помер. Його було поховано в Успенському соборі Єлецького монастиря. Над його похованням було встановлено ктиторський портрет і надгробну дошку з віршами архієпископа Іоанна Максимовича, які оспівували цноти покійного.⁸ Але, як сповіщає М. Маркевич, у сусідньому Троїцькому соборі тоді ж з'явився абсолютно неймовірний для християнського храму розпис, на якому було змальовано потойбічну мандрівку упира.⁹ Ктитором Троїцького собору був гетьман І. Мазена, і, наказуючи створити такий розпис, він забезпечував згадування у храмі грішної душі генерального обозного. Тільки у середині XIX ст. за розпорядженням архієпископа Філарета (Гумілевського) ці розписи були знищені.¹⁰ Інше пояснення ілюстраціям легенди про потойбічні пригоди Василя Дуніна-Борковського — суперництво Єлецького і Троїцько-Іллінського монастирів.¹¹ Обидві обителі зберігали ікони Богородиці, що вважалися тут чудотворними. Іллінська — пензля Григорія Костянтинівича Дубенського (1657) — ієромонаха Іллінського Геннадія, — спочатку лише місцевого почитання. Єлецька — відома всьому православному світу. Та ось під час інтенсивного будівництва в Єлецькому монастирі ікона таємниче зникла (1673). Її замінила копія (1676) з Володимира Суздальського, коли архімандрит Галятовський пише апологію чудес ікони Єлецької Богородиці («Скарбница потребная»). Рік по тому, майбутній святий Ростовський Дмитро (Туптало) пише апологію чудес ікони Іллінської Богородиці.¹² А монастир — місцезнаходження цієї ікони розбудовується, наче на противагу Єлецькому. Після смерті Василя Борковського, Троїцько-Іллінський монастир, врешті-решт, стає резиденцією Чернігівських владик (аж дотепер). А копії чудотворної ікони Чернігівської Богородиці з Троїцько-Іллінського монастиря, що за змістом одного з чудес отримала назву Гефсиманської, входять до складу найбільш шанованих святинь Троїцько-Сергієвого монастиря в Загорську. Копія Іллінської Чудотворної з абрисом Чернігова, що була подарована Петру I близько 1696 р. (з нагоди перемоги під Азовом), прикрашає експозицію Казанського собору в Санкт-Петербурзі.

Джерела та література:

1. Маркевич Н. А. Обычай, поверья, кухня и напитки малороссиян. — К., 1991 (Репринтне відтворення видання 1860 р.). — С. 78—79.
2. Иосиф Т. Легенда об одном из полковников Малороссии, Борковском // Черниговские губернские ведомости. — Часть неофициальная. — 1888. — 91. — С. 94.
3. Цікаву культурологічну інтерпретацію особи В. Дуніна-Борковського дав: Марков А. Світло українського бароко. — К., 1994. — С. 37—38.

4. Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. — К., 1908. — Т. I. — С. 485—489; Родословная дворян и графов Дуини-Борковских, герба Лебедя // Черниговские губернские ведомости. — Часть неофициальная. — 1890.
5. Див.: Черниговские губернские ведомости. — Часть неофициальная. — 1850. — № 7; 1858. — № 39; 1890. — № 45, 46; та ін.
6. Макаров А. Указ. праця. — С. 38.
7. Из архива А. И. Ханенко // Черниговские губернские ведомости. — Часть неофициальная. — 1888. — № 27, 91.
8. Модзалевский В. Л., Савицкий П. Н. Очерки искусства Старой Украины. Чернигов (Підготовка до друку і передмова О. В. Коваленка) // Чернігівська старовина. — Чернігів, 1992. — С. 115—116.
9. Маркевич Н. А. Указ. праця. — С. 79.
10. Картины жизни Черниговской епархии из IX-вековой ее истории. — К., 1911. — С. 60—61.
11. Молочко А. В., Шевченко Ю. Ю. Тайны Черниговских пещер // Наука и религия. — 1982. — № 4. — С. 87.

